

Maria Takala-Roszczenko

Kadonneeksi luultu arkistoaineisto suomenkielisen ortodoksisen julkaisutoiminnan alkuvaiheista¹

Kansallisarkiston Joensuun toimipaikan (entisen Joensuun maakunta-arkiston) kokoelmiin sisältyy Suomen ortodoksisen kirkon varhaista julkaisutoimintaa valaiseva arvokas kokoelma. Aineisto paljastui minulle sattumalta, kun syksyllä 2015 vierailimme Itä-Suomen yliopiston kirkkomusiikin opiskelijaryhmän kanssa arkistossa. Arkistoa esitellyt ylitarkastaja Minna-Liisa Mäkiranta mainitsi tuolloin, että ortodoksista aineistoa sisältäviin kokoelmiin kuuluu myös Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunnan (PSHV) arkisto². Keivään 2016 aikana arkistoa selatessani paljastui sen merkittävyys: se sisältää

¹ Katsauksessa hyödynnetty venäläisiä arkistoja koskeva tutkimukseni on toteutettu Suomen Kulttuurirahaston helmikuussa 2018 myöntämällä apurahalla.

² Kansallisarkiston kokoelma (KA PSHVA) Joensuussa on ainoa arkistolaitoksen alainen PSHV:n arkisto. Sen lisäksi Kansallisarkiston arkistolaitoksen luettelosta löytyy PSHV:n alainen Muurahaisten kerho, jonka aineistoa sisältyy Pitkärannan ortodoksisen seurakunnan arkistoon vuosilta 1929–1931. Haku nimekkeellä ”Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunta” VAKKA-arkistotietokannasta, <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/EtuSivu.action>.

PSHV:n historiallista arkistoaineistoa sisältyy myös Kirkollishallituksen arkiston (SOK-HA) kirjeistösarjaan Fd 6 I (Pyhän Sergein ja Hermanin Veljeskunta, *Aamun Koitto* -lehti, Tiistaiseurat). Ks. Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkiston luettelo, s. 55. PSHV:n entisen toiminnanjohtajan rovasti Sergius Collianderin sekä nykyisen toiminnanjohtajan Soili Penttosen mukaan Veljeskunnan nykyinen arkisto Valamon luostarisssa koostuu pitkälti tilikirjoista, tositteista ja sekalaisesta, mahdollisesti historiallisesti arvokkaastakin, aineistosta. Arkisto on toistaiseksi järjestämättä. Lisäksi selvittämätöntä arkistoaineistoa on tiettävästi säilössä Kuopiossa Ajurinkadun varastotilassa. Colliander 2019, Lökschy 2019, Penttonen 2019.

pitkälti kadonneeksi luultua³ Suomen kreikkalaiskatolisen kirkkokunnan suomennos- ja toimituskomitean aineistoa, käännösten luonnoksia, toimituskunnan kirjeenvaihtoa, sekä PSHV:n julkaiseman *Aamun Koitto* -lehden konsepteja. Arkiston sisältö rajautuu 1860–1930-lukujen välille. Tarkoitukseni on luoda katsaus tässä kokoelmassa säilyneisiin lähteisiin erityisesti jumalanpalveluskirjojen osalta ja avata niiden merkitystä kirkollisen julkaisutoiminnan tutkimukselle.

Arvioita arkiston historiasta

1800–1900-lukujen taitteen molemmin puolin aina toiseen maailmansotaan asti ortodoksisesta kirkollisesta toiminnasta Suomessa syntyi runsaasti asiakirjoja, jotka arkistoitii huolella. Oman haaransa muodosti liturgisten ja uskonnollisten kirjojen suomennos- ja julkaisutoiminta, joka oli käynnistynyt Venäjän Pyhän Synodin alaisuudessa 1830–40-luvuilla, kun tekstejä alettiin kääntää kirkkoslaavin kielestä suomen kielelle. Synodin toimeksi antamat käännöshankkeet koettiin kuitenkin 1880-luvulla riittämättömiksi ja uutta uskonnollista kirjallisuutta kääntämään ryhtyi vuonna 1885 virallisesti järjestäytynyt *Pyhään Sergein ja Hermanin Weljeyskunta*, jonka jäsenten ydinjoukosta Synodi nimitti vuonna 1891 erityisen suomennos- ja toimituskomitean julkaisuja valmistamaan.

Vuosikymmenten ajan PSHV:n ja suomennoskomitean julkaisutoiminta punoutui tiiviisti yhteen. PSHV:n ominta alaa olivat sisälähetystyöhön suun-

³ Käsitys aineiston katoamisesta perustuu arvioihin toisen maailmansodan aiheuttamista menetyksistä ja tiettyihin sodanaikaisiin tiedonantoihin, jotka selittyvät evakuoitavaiheen sekavuudella. Esimerkiksi PSHV:n historiikin kirjoittanut Merras (1985, 101) arvioi, että ”PSHV:n arkistoa ja omaisuutta tuhoutui talvisodan pommituksissa Sortavalassa.” Tämän perusteella Kansallisarkiston PSHVA:n kokoelman kuvauksessa (s. 2) mainitaan, että ”pääosa Veljeskunnan vuotta 1940 vanhemmasta arkistosta tuhoutui sotien aikana.” Myöhempi tutkimus on perustanut johtopäätöksensä muun muassa Paavo Saarikosken raportteihin maaliskuulta 1940. Saarikoski totesi, ettei yrityksistään huolimatta ollut saanut suomennoskomitean arkistoa pelastettua Sortavalaa evakuoitaessa. Hirvonen 2017, 42–43. Ks. myös Harri 2001, 48–49: “[...] komitean arkisto oli talvisodan syttyessä jaettuna kahteen osaan [...]. Kumpaakaan ei onnistuttu evakuoimaan eikä löydetty myöhemminkään ilmeisesti em. yhtä kotelollista lukuunottamatta.” Tämän perusteella myös Metso (2018, 190) toteaa: ”Valitettavasti Suomenoskomitean oma arkisto ei ole käytettävissä. Se jäi toisen maailmansodan jalkoihin ja katosi lähes kokonaan.”

natut uskonnolliset kirjat, kun taas suomennoskomitean työskentely keskittyi jumalanpalveluskirjoihin, joskaan tarkkaa eroa näiden välillä ei ollut. Petri Piironen arvioi julkaisu-toiminnan bibliografiassaan, että kustantajan valinta oli lähinnä taloudellinen kysymys: ”Pyhällä synodilla maksatettiin ne teokset, joihin eivät muut [PSHV:n] varat riittäneet.”⁴ Julkaisutoiminta oli joka tapauksessa erittäin aktiivista ottaen huomioon varsin pienen toimittajien joukon. Talvisodan syttymiseen mennessä PSHV:n, suomennoskomitean ja muutamien omakustanteina syntyneiden julkaisujen lukumäärä käsitti yli 350 nimekettä⁵ ynnä *Aamun Koiton* ja sen sisarjulkaisu *Utrennjaja Zarjan* numerot. Kunkin julkaisun takana oli usein vuosia kestänyt käännös- ja toimitustyö erilaisine käsikirjoituksineen, kommentteineen, pöytäkirjoineen ja vedoksineen, jotka mitä todennäköisimmin arkistoitiiin.

Toinen maailmansota alueluovutuksineen aiheutti suuria menetyksiä Suomen ortodoksiselle kirkolle. Aineellisen tuhon kohteena olivat myös kirkon muistiperintöä ylläpitäneet arkistot. Vain osa kirkon piirissä olleista arkistoista saatiin siirrettyä Suomen puolelle talvisodan, välirauhan tai jatkosodan aikana. Kiireen keskellä ja joskus henkensä uhallakin toimineet evakuoijat joutuivat epätoivoisiin valintatilanteisiin, joissa taakse jätetyn aineiston säilymisestä ei ollut mitään takeita. Kirkollishallituksen arkistoa ei saatu kuin osittain siirrettyä talvisodan päättyessä, mutta jatkosodan aikana historiallisia asiakirjoja löytyi hevostallina käytetyn vajan lattialta Hymppölän piispanhovin tilalta osin pahasti vaurioituneina.⁶

Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisu-toiminnasta syntyneen arkistoaineiston kohtalosta oli epävarmuutta talvisodan päättyessä 13.3.1940. Suomennoskomitean päätoimittajana ollut Paavo Saarikoski oli hankkiutunut 17.3.1940 Sortavalaan ja lastannut käyttöönsä saamaansa linja-autoon kirkkokunnan talon eteen kootuista kirkollishallituksen ja PSHV:n tavaroista kaiken, mitä sai mahtumaan.⁷ Aineisto sisälsi myös suomennoskomitean ja PSHV:n toimittamia kirjoja ”jonkun määrän”. Lisäksi kadulle oli nostettu 40 laatikollista evakuoitavaa tavaraa lähetettäväksi junalla rovasti Mikael Fiilille Joensuuun.⁸ Evakuoinnissa onnistuttiin siis pelastamaan jo julkaistuja

⁴ Piironen 1991, 33.

⁵ Piironen 1991, 83–98.

⁶ Husso 2011, 36; Kemppi 2016, 20–22.

⁷ SOKHA kotelo 568, Fd 1 [?], Saarikosken matkaraportti kirkollishallitukselle 26.3.1940 via Hirvonen 2017, 42–43.

⁸ SOKHA kotelo 568, Fd 6 I, Kreikkalaiskatolisen kirjakaupan hoitajan selostus, via Hirvonen 2017, 43.

kirjoja, mutta julkaisutoiminnasta syntyneen arkiston sijainti paljastui Saarikoskelle vasta hänen palattuaan Sortavalasta.⁹ Hänen tietoonsa eivät olleet ehtineet arkiston koordinaatit, jotka 20.4.1940 päivätyyn raportin mukaan tiedettiin tuskallisen tarkasti:

Suomen kreikkalaiskatolisen kirkon jumalanpalvelus- ja oppikirjain suomenos- ja toimituskomitean arkistosta jäi tärkeä osa Salmin pitäjän Orusjärven kylään Vasili Peltosen taloon, joka sijaitsee Orusjärven kirkosta pohjoiseen (Palojärvelle päin), ensimmäinen talo kirkosta maantien oikealla puolella. Arkisto, johon kuuluu useita Suomensoskomitean keskeneräisiä töitä, ehdotus Johannes Krysostomoksen liturgian uutta painosta varten, ehdotus ristimänimiluetteloksi, lausunnot papin käsikirjan uutta painosta varten, panikidan käsikirjoitus, Suomensoskomitean kirjaston luettelo, komitean kirjeenvaihto 1.1.1939 alkaen, kaksi komitean leimasinta ynnä muuta, on pakattu puulaattikoihin ja sijoitettu maantienpuolelta käytävään asuntoon. Samoissa laatioissa on myös Suomensoskomitean kirjoja [...].

Suomensos- ja toimituskomitean pääarkisto ja kirjasto, joista ei ole mahdollista antaa luetteloja, jäi Sortavalaan rovasti Sergei Okulovin asuntoon, joka sijaitsee Johanneksen kadulla, kreikkalaiskatolisen seurakunnan talon ja Karin kahvilan välillä. Arkisto jäi kadunpuoleisen kamarin pöydälle ja kirjasto huoneisiin nippuihin sidottuina.

Asiaavalaisevat karttapiirroksot liittyvät tähän.¹⁰

Tämän tiedon perusteella Saarikoski totesi 23.4.1940 kirjeessään arkkipiispa Hermanille, että suomensoskomitean arkisto oli jäänyt ”kokonaisuudessaan Neuvostovenäjälle luovutetulle alueelle.”¹¹ Okulovin asunnosta arkisto joka tapauksessa siirrettiin joko suomalaisten tai neuvostoliittolaisten voimin. Käydessään jatkosodan aikana kesällä 1941 Sortavalassa Aari Surakka tunnisti Okulovin asunnossa vain muutamia huonekaluja ja yhden tämän toimittaman kirjan.¹²

Jatkosodan jälkeen vakiintui siis käsitys siitä, että merkittävä osa ortodoksisen kirjallisuuden julkaisutoiminnassa syntyneistä asiakirjoista oli jää-

⁹ Hirvonen 2017, 43.

¹⁰ AHHA kotelo 10, nro 6; 20.4.1940. Ks. Harri 2001, 48–49. Tätä asiakirjaa ei toukokuussa 2019 löytynyt kyseisestä arkistokoteloista. Kiitän Jopi Harria siitä ottamansa valokuvan jakamisesta käyttööni.

¹¹ AHHA kotelo 10, nro 7; 23.4.1940 via Harri 2001, 49.

¹² Surakka 1941, 394–395.

nyt pelastamatta. Sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen menetettiin myös julkaisutoiminnan historiaan liittyvää hiljaista tietoa. Suomentajana ja toimittajana puolen vuosisadan ajan toiminut mitrarovasti Sergei Okulov menehtyi evakossa Kuopiossa 8.2.1940, suomennoskomitean sihteeri Yrjö Somer puolestaan oli kuollut edellisellä viikolla, 2.2.1940, kirkollishallituksen talon pommituksessa Sortavalassa.¹³ Rovasti Nikolai Varfolomeev (Valmo), joka oli antanut panoksensa useisiin julkaisuihin ja myös *Aamun Koiton* toimitukseen, kuoli 30.12.1943.¹⁴ Jumalanpalvelusveisujen sovituksia tehnyt rovasti Simeon Okulov¹⁵ kuoli 27.2.1944¹⁶ ja kuukausi tämän jälkeen, 27.3.1944, nukkui pois musiikkijulkaisujen toimitustyöhön vuosikymmenten ajan osallistunut diakoni Petr (Pietari) Akimov.¹⁷ 2.11.1948, pitkällisen keuhkotaudin uuvuttamana, menehtyi myös pastori Paavo Saarikoski, joka oli toiminut suomennostoitimikunnan piirissä vuodesta 1933 ja perinyt Sergei Okulovilta päätoimittajan tehtävät tämän kuoltua.¹⁸

Ei ole selvää, mikä oli julkaisutoimintaa koskevan aineiston laajuus so-taa edeltävänä aikana, eli on mahdotonta arvioida, paljonko lopulta katosi tai tuhoutui. On myös mahdollista, että rajan takana säilynyttä aineistoa sijoitettiin neuvostoliittolaisiin arkistoihin, joissa oli jo ennestään mittava määrä jumalanpalveluskirjojen suomennostoimintaan liittyviä, pääasiassa hallinnollisia asiakirjoja tsaarinvallan ajalta.¹⁹

Evakuointivaiheessa ymmärrettävästi puutteelliseksi jääneen lueteloinnin takia Kansallisarkiston Joensuun toimipaikassa nyt sijaitsevan

¹³ *Aamun Koitto* 6–7/1940, 21, 23.

¹⁴ Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1948, 141–142.

¹⁵ Ks. merkinnät vuodelta 1916, II Ab: 1 Lähetettyjen kirjeiden diari (1894–1922), KA JOSA.

¹⁶ Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1948, 146.

¹⁷ Lappalainen 2002, 345.

¹⁸ Saarikoski 2002, 418, 423.

¹⁹ Suomennostoimintaa koskeva aineisto kirkollisen hallinnon korkeimmalta eli Pyhän Synodin tasolta sijoittuu Venäjän valtiollisen historiallisen arkiston (*Rossijskij Gosudarstvennyj Istoritšeskij Arhiv* eli RGIA) kokoelmiin Pietarissa. Ks. erityisesti Synodin kanslian (*Kantseljarija Sinoda*) kokoelma, F 796. Pietarin valtiollisen historiallisessa keskusarkistossa (*Tsentral'nyj Gosudarstvennyj Istoritšeskij Arhiv Sankt-Peterburga* eli TsGIA SPb) olevassa Pietarin hengellisen konsistorion kokoelmassa (F 19) on sen sijaan vain satunnaisia julkaisutoimintaan liittyviä asiakirjoja. PSHV:n julkaisutoiminnasta vuosilta 1894–1909 on puolestaan säilynyt mainintoja veljeskunnan komitean venäjänkielisis- sä raporteissa, joita on säilynyt muun muassa Leningradin alueen valtiollisessa arkis- tossa Viipurissa (*Leningradskij Oblastnoj Gosudarstvennyj Arhiv v g. Vyborge* eli LOGAV) kokoelmassa F 388.

PSHV:n arkiston vaiheista tiedetään vielä varsin vähän. Se koostuu neljästoista kotelosta, joista alkuperäisen, kesäkuussa 1986 Joensuun maakunta-arkistoon sijoitetun kokoelman muodostivat kotelot 1–3²⁰ ja joita täydentämään siirrettiin tammikuussa 2013 Mikkelin maakunta-arkistosta Joensuuhun kotelot 4–14²¹. Julkaisutoimintaa koskeva aineisto sisältyy juuri Mikkelistä siirrettyyn kokonaisuuteen. Mikkelin maakunta-arkistoon, joka jatkoi Viipurista evakuoitun maakunta-arkiston²² toimintaa, sijoitettiin sodan jälkeen myös luovutetun Karjalan seurakuntien arkistot. Ylitarkastaja Petri Böökin mukaan on mahdollista, että PSHVA siirtyi Mikkeliin Sortavalan ortodoksisen seurakunnan arkiston mukana, mutta aineiston luovuttamisesta ei ole säilynyt mitään asiakirjaa.²³

Sisällöltään PSHVA liittyy laajempaan kokonaisuuteen, joka sijoitettiin sodan jälkeen Kuopioon perustettuun Suomen ortodoksisen kirkon omaan päätearkistoon. Tämän arkiston laajimmat kokoelmat muodostavat nykyään Kirkollishallituksen arkisto (SOKHA) ja Arkkipiispan kanslian arkisto (SOAKA). Kirkollishallituksen arkiston kirjeistösarjaan Fd 1 I sisältyy jumalanpalveluskirjojen toimittamiseen ja julkaisemiseen liittyvää aineistoa. Se käsittää julkaisuja koskevaa kirjeenvaihtoa esimerkiksi Pietarin hengellisen konsistorion, Viipurin hengellisen hallituksen ja Suomessa toimineen papiston välillä 1800-luvulla sekä suomennoskomitean asiakirjoja ja toimituksellisia diaareja 1900-luvun alkuvuosilta.²⁴ Suomennoskomitean aineistoa ja käännöksiä vuodelta 1900 sisältyy myös kirjeistösarjaan Fd 6 I, jonka arkistonmuodostaja on PSHV.²⁵ Kirkkoveisujen julkaisuja valmistelleen, vuonna 1930 asetetun, suomennoskomitean alaisen nuottikomitean asiakirjoja sisäl-

²⁰ Kolmen ensimmäisen kotelon sisältö kattaa hajanaisesti veljeskunnan hallintoon ja toimintaan liittyviä asiakirjoja pääasiassa 1940–60-luvuilta. Toimintaan lukeutuu muun muassa *Aamun Koitto* -lehden, Kreikkalais-katolisen kirjakaupan, ortodoksisen nuorisotyön, pyhäkoulunopettajakoulutuksen, papiston veljespäivien, kanttorien neuvottelupäivien ja tiistaiseurojen kirjanpitoa. Lisäksi kolmas kotelo sisältää sekalaisia asiakirjoja kuten venäjänkielistä kirjeenvaihtoa Aunuksen hiippakunnasta vuosilta 1932–33 sekä erilaisia muistiinpanoja 1960–70-luvuilta. Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunnan arkisto, Kansallisarkisto Joensuu, arkistoluettelo A, 1–4.

²¹ Böök 2013. Vaikka kyseisten koteloiden sisältö on päällisin puolin luetteloitu, oma tarkasteluni osoittaa asiakirjojen olevan varsin sekaisin; samaan kansioon voi olla esimerkiksi niputettuna aineistoa niin 1880-luvulta kuin 1930-luvultakin. Asiakirjoissa ei ole juoksevaa numerointia.

²² Nykyinen LOGAV, ks. viite 19.

²³ Böök 2017.

²⁴ Ks. esim. SOKHA kotelot 139 (1851), 146 (1853), 229 (1886), 281 (1902).

²⁵ SOKHA kotelo 271 (1900).

tyy sekä SOKHA:n sarjaan Fd 1 I²⁶ että SOAKA:n sarjaan Fb 4.²⁷ Kopioitaviksi valmistettuja nuotteja on myös SOKHA:n sarjassa Fd 6 I eli PSHV:n kirjeistössä.²⁸ Lisäksi komitean nuottijulkaisujen aineistoa on sijoitettu sarjaan Ub.²⁹ Kuten kirjeistösarjojen kuvauksesta näkyy, arkistojen järjestämisessä on pääsääntöisesti pyritty säilyttämään proveniensi eli pitämään kunkin arkistomuodostajan aineisto kokonaisuutena.³⁰ Muutamissa kohdissa raja esimerkiksi suomennoskomitean tai nuottikomitean ja PSHV:n välillä on hämärtynyt, mikä on ymmärrettävää ottaen huomioon mainittujen tehtävien keskittymisen usein samoille henkilöille.

Koska kirjeistösarjaan on koottu nimenmukaisesti kirjeenvaihtoa, varsinaisesta jumalanpalveluskirjojen toimittamisesta on Kuopion kokoelmissa säilynyt jokseenkin vähän jälkiä esimerkiksi konseptien muodossa.³¹ Raporteissa ja saatekirjeissä mainitut teksti- ja nuottiliitteet ovat pääsääntöisesti (mutta eivät suinkaan kategorisesti) jääneet kokoelman ulkopuolelle. Kansallisarkiston PSHVA puolestaan koostuu pääasiassa juuri käännösten luonnoksista ja toimitustyön tuotoksista. Voisiko siis olla, että Kansallisarkiston PSHV:n arkistoon sisältyvä suomennostoimikunnan aineisto olisi alun perin kuulunut samaan kokonaisuuteen kuin SOKHA:n asiakirjat ja tullut erotetuksi siitä aineistotyypin perusteella omaksi kokoelmakseen?

Kirkon arkistojen vaiheista ei valitettavasti ole vielä saatavilla tutkimuksia, joista tämä voisi selvitä. Ylitarkastaja Böök mainitsee, että ”kirkollishallituksen arkisto oli [Mikkelin maakunta-arkistossa] konsulttityönä järjestettävänä vuoden 1997 lopussa ja tässä yhteydessä siirrettiin Ortodoksisen kirkollishallituksen arkistosta [Mikkeliin] osa veljeskunnan arkistoa. Myöhemmin, kun loputkin Kuopion läänin asiakirjat siirrettiin Joensuun maakunta-arkistoon, siirrettiin myös veljeskunnan arkisto.”³² Jotain siis siirrettiin, mutta millä perusteella, ei ole tiedossa. Kokonaisen arkistokokonaisuuden erottaminen aiemmasta yhteydestään, mikä merkitsisi myös sen proveniensi-

²⁶ Ks. esim. SOKHA kotelot 518 (1935), 537 (1937).

²⁷ SOAKA kotelot 21 (1931), 23 (1932), 26 (1933), 28 (1934), 30 (1935), 32 (1936), 34 (1937).

²⁸ SOKHA kotelo 537 (1936).

²⁹ Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkiston sisällysluettelo, s. 54, 173. Vaikka SOKHA Ub-sarjan kotelossa 3 oleva sisältö on ajoitettu vuosiin 1938–39, Harri toteaa suurimman osan sen nuottifragmenteista olevan peräisin vuosilta 1909–11. Harri 2001, 49.

³⁰ Hirvonen 2019.

³¹ Jopi Harri (2001, 49–52) kiinnitti tähän huomiota lisensiaatintutkimuksessaan.

³² Böök 2013.

sin rikkomista, tuntuisi radikaalilta. Suomen ortodoksisen kirkon keskusrekisterin hoitaja Sari Hirvonen arvioi, että Mikkelissä toteutettu arkiston järjestäminen oli luonteeltaan pitkälti luettelointia ja asiakirjojen seuloimista.³³

Olemassa olevat arkistokokoelmat ovat joka tapauksessa monelta osin rinnakkaisia ja päällekkäisiä. SOKHA:n kokoelmaan sisältyy sellaista aineistoa, joka kuuluisi loogisesti yhteen PSHVA:n kanssa.³⁴ Muutamien yksittäisten julkaisuprojektien kohdalla samantyyppistä aineistoa jakaantuu jopa kolmeen eri arkistoon (SOKHA, SOAKA ja KA PSHVA), näistä esimerkkeinä Agnia Okulovin toimittamaan *Kreikkalaiskatolisen koulun hartauskirjaan* (1938) liittyvä aineisto³⁵ ja 1930-luvulla kootut kirkollisen terminologian suomenosehdotukset ja niihin liittynyt kirjeenvaihto.³⁶

Lopullisia päätelmiä arkistokokonaisuuden muodostumisesta tai kulkeutumisesta Mikkeliin ei tässä katsauksessa ole mahdollista esittää. Sen sisällön perusteella voi kuitenkin arvioida, että kyseessä ei ole huhtikuussa 1940 Salmin Orusjärvelle jäänyt suomennostoimikunnan keskeneräisten töiden kokoelma. Mikäli arkisto oli nykyisessä kokoonpanossaan olemassa jo ennen sotaa, sen voisi ehdottaa vastaavan edellä lainatussa kirjeessä mainittua, Sergei Okulovin asunnon kadunpuoleiseen kamariin jäänyttä ”suomennos- ja toimituskomitean pääarkistoa”, sillä oletettavasti 1930-luvulla ymmärrettiin jo pitää arvossa historiallisesti varhaisinta käännösaainestoa, 1860-luvun käsikirjoituksia (oltiinpa niiden laadusta mitä mieltä tahansa³⁷), säilyttämällä niitä pääarkistossa.

³³ Hirvonen 2019.

³⁴ Vrt. esim. suomennostoimikunnan kirjeenvaihtoa ja käännösten konsepteja vuodelta 1900 (SOKHA kotelo 271, Fd 6 I) ja vastaavia asiakirjoja 1800–1900-lukujen taitteesta (KA PSHVA esim. kotelot 4, 5, 14).

³⁵ Vrt. Hartauskirjan käsikirjoitusfragmentit kommentteineen: KA PSHVA kotelot 8, 11, 14; SOAKA kotelo 35, Fb 3; SOKHA kotelot 537, 548. Hartauskirjan syntyprosessista ja sisällöstä ks. Metso 2018, 186–213.

³⁶ Mahdollisena selityksenä tälle on terminologian suomenosehdotushankkeen eteneminen arkkipiispan kansliasta suomennoskomitean kautta kirkollishallituksen päättäväksi, jolloin luonnostekstit ovat kulkeneet kirjeenvaihtona eri instanssien välillä, alkaen siis arkkipiispa Hermanin kiertokirjeestä nro 665 (29.10.1931, SOAKA kotelo 21 Fb 3) ja kulkien yli diakoni Leo Kasangon koonnin kautta suomennoskomitealle (KA PSHVA kotelo 4, kansio 4, Sergei Okulovin kirje 20.12.1935; ks. myös kotelossa 5 oleva *Liturgiikka*-julkaisun kolmannen, korjatun painoksen luonnos kommentteineen). Suomennoskomitea ilmoitti pöytäkirjassaan 1.10.1937 terminologialistan lopullisesta hyväksymisestä (SOKHA kotelo 537 Fd I 1). Katariina Husso on käsitellyt terminologian evoluutiota Kuopion kokoelmien pohjalta, ks. Husso 2017, 96–120.

³⁷ Vrt. Okulov 1933, 14.

Kansallisarkiston kokoelma

Kansalliarkiston Pyhain Sergein ja Hermanin Veljeskunnan arkisto (pois lukien viitteessä 15 kuvatut kotelot 1–3) koostuu pääpiirteissään liturgisten ja uskonnollisten suomennos- ja toimitustöiden käsikirjoituksista kommentteineen ja saatekirjeineen sekä vähemmässä määrin PSHV:n toimintaan liittyvistä asiakirjoista, esimerkiksi julkaisujen tilaus- ja myyntitositteista ja kirkkokalenterin editioista. *Aamun Koittoon* valmistellut artikkelit muodostavat noin neljäsosan koko aineistosta.³⁸ Suomennosten ja toimitettujen julkaisujen käsikirjoitukset on jaettavissa kolmeen kokonaisuuteen: 1) Tuomas Frimanin suomennosehdotuksiin 1860-luvulta, 2) PSHV:n ja Synodin alaisen suomennos- ja toimituskomitean (joita oli mahdoton erottaa toisistaan) toiminnasta syntyneisiin asiakirjoihin vuodesta 1889 päiväyksien mukaan vuoteen 1914 saakka ja 3) 1920–30-luvuilla toimineen suomennoskomitean käsikirjoituksiin.

Tuomas Frimanin käännökset

Arkiston vanhimman aineiston muodostavat Pietarin hengellisen seminaarin suomen kielen opettajan, Tuomas (Thomas) Frimanin (1821–86) tekemät liturgiset käännökset. Frimanin omakätisiä käsikirjoituksia³⁹ on kaksitoista erillistä vihkoa ja ne ovat arkistokokoelmassa muun aineiston lomassa:

1. *Kaheksan äänen sunnuntailaskutroparit, Jumalan=synnyttäjälle veisujen ja niiden ipakoin ja kondakkien kanssa* (sunnuntain ylösnousemustroparit ja Jumalan-synnyttäjän troparit, hypakoet ja kontakit; kotelo 4)
2. *Sunnuntai-troparit, joita veisataan jälkeen "viattomien" koko vuo'en sunnuntai-kiloissa, ääni 5* (ylösnousemustroparit "Kiitetty olet sinä, Herra..."; kotelo 5)
3. *Kondakit ja ikosit kaikki-pyhälle Jumalan=synnyttäjälle, kaheksas ääni* (Akatistos Jumalansynnyttäjälle; kotelo 5)
4. *Kaikkipyhän jalon Valtiattaremme Jumalan=synnyttäjän ja Aina=neitseen Marian nukkuminen* (Jumalansynnyttäjän kuolonuneen nukkumisen juhla; kotelo 5)

³⁸ Useita *Aamun Koiton* käsikirjoituksia sisältävät esimerkiksi kotelot 6, 9, 10, 11 ja 13.

³⁹ Käännösten käsiala vastaa Frimanin kirjoitusta henkilökohtaisissa kirjeissään C.A. Gottlundille. Helsingin yliopiston arkisto, Coll. 59.12. ja 59.2.

5. *Kalliin ja elävöiksitekeväisen Ristin koko=maailmallinen nostaminen* (Ristin ylentämisen juhla; kotelo 5)
6. *Palvelu Pääsiäisenä ja koko paasisiivikolla* (pääsiäisen aamupalvelus ja liturgia; kotelo 5)
7. *Pelastajamme Jesuksen Kristuksen lihassa syntyminen ja Kirkon ja Venäjän valtakunnan pääsemisen muisto Gallein ja heidän kansansa kahenkymmenen kielen päälle-karkauksesta* (Kristuksen syntymän juhla; kotelo 5)
8. *Sunnuntai=palvelus, toinen ääni* (Oktoekhoksen 2. sävelmäjakson ylösnousemustekstit; kotelo 5)
9. *Yleisen rukoilemisen seuraaminen. Veisattava kaikki pyhälle Jumalan synnyttäjälle jokaisessa sielun murheessa ja vastoin käymisessä.* (Yleinen rukouskanoni, paraklesis Jumalansynnyttäjälle; kotelo 5)
10. *Herättyäsi unesta ja noustuasi vuodelta sano: Pyhien Isiemme rukouksilla...* (Puoliyöpalvelus; kotelo 5)
11. *Kaikkipyhän Valtiattaremme käyntö temppeliin* (Neitsyt Marian temppeliintuominen; kotelo 5)
12. *Aamu=rukoukset ja Ilta=rukoukset* (todennäköisesti koulun opetuskäyttöön tarkoitettu, mukaan liitettäväksi merkitty otteita Pyhän Synodin aapiskirjasta, muun muassa katekismus ja kertotaulu; kotelo 14)

Pyhä Synodi julkaisi Frimanin nimissä kaikkiaan kaksitoista suomenkielistä kirjaa vuosina 1849–67.⁴⁰ Näistä tunnetuimmat lienevät papin käsikirja *Palvelu-kirja jalo-uskoisessa kirkossa* (1862)⁴¹ sekä *Euhologionin (Trebnik)* käännös *Tarve-kirja jalo-uskoisessa kirkossa* (1867). Verrattaessa yllä olevaa listaa julkaisutuihin teoksiin selviää, että PSHVA tarjoaa tutkimukselle julkaisemattoman ja aiemmin täysin käsittelemättömän käsikirjoitusaineiston. Pietarin RGIA:n Pyhän Synodin asiakirjoista ilmenee, että vuosina 1867–70 Friman työskenteli kuumeisesti liturgisten käännösten parissa ja toimitti Synodille arvioitavaksi jopa 27 käsikirjoitusta, joihin yllä mainitut 12 käännöstä sisältyivät.⁴² Synodi päätti kuitenkin jättää ne julkaisematta puutteellisina tai osin virheellisesti käännettyinä ja kääntyä jatkossa käännöshankkeissaan pappi Ioann Albinskin puoleen.⁴³

⁴⁰ Piironen 1991, 81.

⁴¹ Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto julkaisi *Palvelu-kirjan* näköispainoksena vuonna 1991.

⁴² RGIA F 796, op. 149, d. 63 (1868–72), foliot 1–51v.

⁴³ Synodin päätös 3.5.1872. RGIA F 796, op. 149, d. 63, f. 42r–51v.

Pohtimisen arvoista on, miten käsikirjoitukset päätyivät PSHV:n arkistoon. Synodin pöytäkirjojen perusteella Frimanin käännökset kyseiseltä kaudelta lähetettiin Pietarista Sortavalaan suomen kielen taitoisen kirkkoherra Feodor Lvovin tarkastettaviksi.⁴⁴ Lvov tekikin korjauksia ja huomioita miltei jokaiseen käännökseen ja merkitsi allekirjoituksensa muutamaaan niistä. Hän kuitenkin palautti kommentoidut versiot Pietarin hengelliseen konsistorioon, joka raportoi Synodille arvioinnin tuloksista.⁴⁵ Vielä on selvittämättä, palauttettiinko käsikirjoitukset vielä takaisin Lvoville, jolloin ne olisivat voineet säilyä Sortavalan seurakunnan kokoelmissa, vai saiko esimerkiksi myöhempi suomennoskomitea aiemmat käännöskokeilut haltuunsa.

PSHV:n ja varhaisen suomennoskomitean työ

Laajin osa arkistoaineistosta on peräisin 1800-luvun viimeiseltä vuosikymmeneltä ja 1900-luvun alusta. Kyse on ajasta, jolloin luotiin perusta nykyäänkin jumalanpalveluskäytössä oleville julkaisuille: kirjojen rakenne, sisällön valikoima ja käännökset ovat muuttuneet lopulta hyvin vähän sadan vuoden kuluessa. Kääntäjien ydinjoukko muodostui Sergei Okulovin ja Mihail Kazanskin, Aleksander Jakubovin sekä Sergei Solntsevin varaan, joissain projekteissa kääntäjinä olivat myös veljekset Mihail ja Konstantin Skorodumov ja Aleksander Borotinskij, ja 1900-luvun puolella myös Okulovin poika Nikolai (Ortamo). Käännösten arviointiin osallistui muitakin suomennoskomiteaan nimettyjä jäseniä, kuten Ioann Varfolomeev tai Nikolai Solov'ev, mutta varsinaisen sisällön tuottaminen keskittyi marginaalimerkintöjen perusteella pääasiassa neljän ensiksi mainitun kääntäjän vastuulle.

Jumalanpalvelus- ja rukouskirjojen osalta varhaisinta käännösprojektia edustaa Rukous- ja hartauskirja (*Molitoennik*), jonka suunnittelu pantiin alulle jo vuonna 1885.⁴⁶ Rukouskirjan oli tarkoitus korvata monien ortodoksien parissa yleiseksi käyneen luterilaisen virsikirjan käyttö.⁴⁷ Se koostui lyhyestä katekismuksesta, rukouksista, jumalanpalvelusten selityksestä ja varsinaisista

⁴⁴ Ks. esim. RGIA F 796, op. 131, d. 1053 (1850–64), f. 148v, F 796, op. 147, d. 867 (1866–67), f. 4r.

⁴⁵ Metropoliitta Isidorin kirje Synodille 5.10.1870 no. 2942. RGIA F 796, op. 149, d. 63, f. 32r.

⁴⁶ Papiston kokouksen 22.12.1885 venäjänkielinen pöytäkirja, §7. LOGAV F 387, op. 1, d. 47.

⁴⁷ Ks. Jakubovin esipuhe käännösluonnoksen etusivulla, s. 1. KA PSHVA, kotelo 5.

liturgisista teksteistä. Itse käännösvaiheesta, jota Aleksander Jakubov vaikutti koordinoineen, on säilynyt muun muassa nelipalstaisia luonnosvihkoja, joista ensimmäisen lopusta löytyvät toimittajien allekirjoitukset vuodelta 1889.⁴⁸ Yksityiskohtaisempaa analyysia vielä tekemättä voi arvioida, että tämä käsikirjoitus julkaistiin *Rukous- ja hartaus-kirjana Suomen kreikkalais-katoolisen seurakunnan perheille* (1893) hieman suunniteltua suppeammassa muodossa: sen ulkopuolelle jäivät muun muassa luonnoksissa mainitut valikoidut sunnuntain kahdeksansävelmistön stikiirat sekä juhlapäivien parimiat. Sen sijaan Solntsevin kääntämät evankeliumistikiirat julkaistiin.⁴⁹

Jatkona Rukous- ja hartauskirjassa aloitetulle sunnuntaipäivien liturgisten tekstien julkaisulle oli nuottivigilia eli kaksiosainen *Öinen juhlapalvelus eli vigiiliat* (1899, 1905). Toimituskunta paneutui erityisen tarkasti oktoekhoksen stikiroiden kääntämiseen.⁵⁰ Muun muassa 4. sävelmän dogmistikiiran käännöksen työstämisestä on säilynyt niin kommentoituja tekstejä kuin vertailutaulukoitakin kreikan- ja slaavinkielisistä alkuteksteistä ja niiden erikielisistä käännöksistä. Stikiirojen ja irmossien käännöksiä puitiin ja korjailtiin vielä uudestaan sen jälkeen, kun Viipurin katedraalin diakoni Simeon Bobrovskij oli ne sovittanut nuoteille.⁵¹ Valitettavasti aineistoon ei ole jäänyt jälkiä itse nuottisovituksista. Ainoat arkiston nuottifragmentit liittyvät hautaustoimituksen nuottilaitokseen (1913).⁵²

Arkistossa on säilynyt myös otteita vuonna 1908 työstetystä papin liturgiakäsikirjasta,⁵³ uuteen nuottiliturgiaan liittynyttä kirjeenvaihtoa ja käännöksiä vuodelta 1910⁵⁴ sekä runsaasti aineistoa vuonna 1908 painettuun *Papin käsikirjaan* eli Euhologioniin.⁵⁵ Lisäksi Okulovin tekemistä suuren vii-

⁴⁸ Sivut 1–42 (kotelo 5), 47–80 (kotelo 11).

⁴⁹ Vrt. *Rukous- ja hartaus-kirja* 1893, 208–214 ja KA PSHV, kotelo 5. Kyseiset käännökset tarkistettiin vuosina 1902–04 (vrt. KA PSHVA kotelo 13) ja julkaistiin nuottikirjassa *Öinen juhlapalvelus eli Vigiiat II* 1905, 309–312.

⁵⁰ KA PSHVA kotelot 5, 13, 14. Stikiiretekstit oli tarkoitus julkaista nuottivigilian ohella myös uudessa, keväälle 1898 suunnitellussa rukouskirjassa, johon haluttiin koota koko vigiliapalveluksen tekstistö. Ks. Okulovin ja Jakubovin kommentit kotelossa 14 olevaan stikiirojen vertailutaulukkoon. Julkaisusuunnitelman mainitsee myös K.I. Logatshev viitaten RGIA:n asiakirjaan F 796, op. 179, d. 4070. Логачев 1989, 177.

⁵¹ KA PSHVA kotelo 13.

⁵² KA PSHVA kotelo 5.

⁵³ KA PSHVA kotelo 4. Julkaistiin vuonna 1910 nimellä *Pyhän isämme Johannes Krystomon jumalallinen liturgia*.

⁵⁴ KA PSHVA kotelo 4. Julkaistiin vuonna 1913 nimellä *Liturgia neljäänisesti*.

⁵⁵ KA PSHVA kotelo 4. Julkaisuun liittyvään kirjeenvaihtoon sisältyy muun muassa 5.8.1905 päivätty viesti pappismunkki Kiprianilta Okuloville koskien Okulovin ehdotamaa muutosta slaavilaiseen käytäntöön.

kon tekstien käännöksistä on säilynyt muutamia korjailuja sisältäviä varhaisia luonnoksia.⁵⁶

Jumalanpalveluskirjojen ohella suomennoskomitea käänsi ja toimitti runsaasti uskonnollisia oppikirjoja. Varhaisimpia näistä lienevät Jakobovin kääntämän ja PSHV:n julkaiseman *Kuinka oikea-uskoisen kristityn pitää itseänsä Herran Pyhälle Ehtoolliselle walmistaa* (1890) käsikirjoitus sekä suomennoskomitean ensimmäisen julkaisun, *Oikea-uskoisen katholicisen itämaisen seurakunnan lawean kristillisen katekismuksen* (1892) käsikirjoitus ja painettu vedos.⁵⁷ Monipuolisin aineisto on säilynyt alkuaan vuonna 1881 alun perin julkaistun *Kristin-opin alkeiden* toisen (1895), kolmannen (1908) ja viidennen (1923) painoksen toimittamisesta.⁵⁸ Lisäksi arkistossa on useiden muiden uskonnollisten kirjojen käännösten luonnoksia.

Sotienvälisen kauden toimitukset

Kansallisen kirkkokunnan rakentamisvuosina suomennoskomitean ytimen muodostivat Sergei Okulov sekä Sergei Solntsev, tekstintarkastajina toimineet Nikolai Ortamo ja Paavo Saarikoski, apulaistoimittaja Kusti Repo, hänen tilalleen tullut Yrjö Somer, sekä osittain myös arkkipiispa Herman, sekä Leo ja Aleksanteri Kasanskij (Kasanko) ja Johannes Suhola. Tärkeimmät jumalanpalveluskirjat oli painettu jo ennen Suomen itsenäistymistä. Arkistokokoelman perusteella suomennoskomitean työ keskittyikin paljolti uusien painosten korjailuun. Uusia painoksia valmisteltiin muun muassa papin käsikirjasta,⁵⁹ PSHV:n julkaisemasta *Liturgiapalveluksen laulut* (1929) -vihosta⁶⁰ sekä piispa Hermogenin *Liturgika*-kirjasta (käsikirjoitus kolmanteen, korjattuun painokseen 1938). Viimeksi mainitun ohessa käytiin runsaasti keskustelua liturgisesta terminologiasta.⁶¹

Sotienvälisen kauden uutena tuotoksena olivat erilaiset yksittäiset rukoukset esimerkiksi koulun, kodin tai muun laitoksen vihkimiseen, äitienpäivään ja käräjien aloittamiseen,⁶² sekä piispan virkaan nimittämiseen ja

⁵⁶ KA PSHVA kotelo 5.

⁵⁷ KA PSHVA kotelo 14.

⁵⁸ KA PSHVA kotelot 6–8.

⁵⁹ KA PSHVA kotelo 14.

⁶⁰ KA PSHVA kotelo 5.

⁶¹ Ks. viite 36.

⁶² KA PSHVA kotelo 7.

vihkimiseen,⁶³ sekä jo mainittu Agnia Okulovin *Koulun hartauskirja*.⁶⁴ Suomenkoskitea työsti myös oppikirjoja vuonna 1918 perustetun Sortavalan pappisseminaarin tarpeisiin.⁶⁵

Julkaisutoiminnan pohdintaa arkistoaineiston valossa

Suomenkielisen julkaisutoiminnan alkuvuosikymmenistä piirtyy Kansallisarkiston PSHV:n kokoelman perusteella syvää kunnioitusta herättävä kuva. Toimituskunnat työskentelivät voimiaan säästämättä, järjestelmällisesti ja määrätietoisesti yhteisen hyvän eteen. Kun ottaa huomioon, että varhaisen suomenkoskitean jäsenistä kaikki toimivat seurakunta- tai matkapappeina, Mihail Kazanskij jopa kirkon paikallishallinnon eli Viipurin hengellisen hallituksen esimiehenä käännöstyönsä ohessa, voi vain ihmetellä syntyneen julkaisumäärän laajuutta ja tarkkaa laatua. Myös sotienvälisen kauden aktiiviset kääntäjät ja toimittajat olivat aktiivisia lukuisissa muissa kirkollisissa luottamustehtävissä.

Julkaisujen keskittäminen kääntäjien ydinjoukon vastuulle ja maltillisuus komitean jäsenten vaihtuvuudessa loi mahdollisuudet pitkän linjan suunnitteluun ja sisältöjen koordinointiin. Komitealla oli selkeä kuva siitä, mitä tuli kääntää ja missä järjestyksessä.

Julkaisutoiminnan kokonaisuus viiden vuosikymmenen ajalta lepää paljolti Sergei Okulovin työn varassa. Valtaosa käännöksistä on kirjoitettu hänen kulumikkaalla, suurella käsialallaan⁶⁶, mustaa mustetta käyttäen. Okulovin vauhdikkaat yliviivaukset ja korjaukset todistavat hänellä olleen ylin auktoriteetti kulloisessakin toimituskunnassa sekä *Aamun Koiton* editoijana.

Okulov tunsu komitean vastuun erityisesti liturgisten tekstien dogmaattisten sisältöjen kääntämisessä. Asiantuntijoille lähetettyjen viestien perus-

⁶³ KA PSHVA kotelo 14. Vuonna 1935 painetun kaavan lähteiksi mainitaan ”P. Synodin 1910 sekä Varsovan synodin kirjapainossa 1932 painetut rituaalit”.

⁶⁴ Ks. viite 35.

⁶⁵ Esim. vuonna 1929 painetun *Ortodoksisen kristillisen siveysopin* aineisto, KA PSHVA kotelo 8, 14.

⁶⁶ Merikosken (1944, 174) luonnehdinta Okulovin ”selvästä, pienehköstä käsialasta” ei mielestäni pidä paikkaansa. Erityisesti venäjäksi kirjoitetut tekstit ovat toisinaan hyvin hankalia lukea. Okulovin pikakirjoituksella tekemät muistiinpanot ovat valitettavasti jääneet kokonaan tämän katsauksen ulkopuolelle.

teella hän näki vaivaa löytääkseen yksittäisellekin sanalle parhaan käännökseen. Toimituskunta paneutui liturgisten käännosten ja alkutekstien vertailuun niin hymnografian kuin psalminjakeidenkin osalta. Esimerkiksi kreikan-, heprean-, englannin- ja saksankieliset vertailut versiot kulloinkin tarkastelun kohteena olleesta säkeestä todistavat toimittajien kielitaidosta ja ammattimaisesta työskentelystä.⁶⁷

Okulovin auktoriteetista huolimatta suomennoskomitean työskentely oli läpeensä kollektiivista. Erityisesti varhaisemman kauden toimituskunnassa vallitsi veljellinen demokratia: käännökset eivät olleet kenenkään yksityisomaisuutta eikä niistä annettu suorakaan kritiikki tuntunut käyvän kenenkään kunnialle. Kiertokirjeenä Sortavalan, Viipurin, Hangon, Turun, Vaasan ja komitean jäsenten kulloisenkin toimipaikan välillä kulkeneet käsikirjoitukset tallensivat keskustelun kirjalliseen muotoon, josta kunkin toimittajan oma persoonallinen ote ja kielen taju hahmottuvat kiinnostavasti. Varhaisemman kauden suomentajat kommunikoivat keskinäisessä mielipiteenvaihdossaan ja yksityisviesteissäänkin venäjäksi. Kieleen ei selvästikään liittynyt erityistä kansallista latausta.

Sen sijaan sotienvälisen kauden suomennoskomitean keskusteluista paistaa toisinaan ajalle tyypillinen kansallinenhenki. Esimerkiksi vuosina 1927–28 ”jumalanpalveluskirjan” eli vigilian käsikirjan suomennosta työstäneet toimittajat erottivat vigilian litaniarukouksen ulkopuolelle slaavilaisessa perinteessä kunnioitetut pyhät: ”pyhät apostolein vertaiset isämme Slaavilaisien opettajat Metodi ja Kyrillo, pyhä apostolein vertainen suuri ruhtinas Vladimir, pyhät isämme, koko Venäjänmaassa ihmeiden tekijät Pietari, Aleksei, Joonas ja Filip”. Okulov oli merkinnyt otteen alaviitteeseen siirrettäväksi, mutta apulaistoimittaja Kusti Repo kommentoi: ”Eikö koko Venäjänmaan voisi jättää pois sekä tästä että muualta. [...] tuntuu kuin nämä sanat antaisivat käsityksen, että Suomikin on vielä Venäjää.”⁶⁸ Tietoisuus siitä, että toimituskunnassa luotiin uutta ”liturgista suomea”, sävytti keskustelua. Kun esimerkiksi *Liturgiikan* korjattuun painokseen mietittiin termiä epistolien tekstikappaleille, Nikolai Ortamo huomautti: ”Koko ajan olemme koetelleet saada uuteen painokseen nimitykset suomalaisina ja siksi aivan oudolta tuntuu ehdotus, että suomalaisen sanan ”jakso” sijaan otettaisiin käytäntöön aivan outo ja tuntematon sana ”perikooppi”. Vastustan tämän nimityksen käyttöön ottamista.”⁶⁹

⁶⁷ Esimerkiksi pienen vedenpyhityksen käänнос, KA PSVHA kotelo 4.

⁶⁸ KA PSHVA kotelo 14.

⁶⁹ KA PSHVA kotelo 5.

Sodanvälisen kauden toimitustyössä voi nähdä heijastuksia myös naisten aseman muuttumisesta yhteiskunnassa. Esimerkiksi vuonna 1927 työstehtyn papin käsikirjan litaniarukoukseen lisättiin järjestelmällisesti ”isillemme ja veljillemme” -sanojen perään ”äideillemme ja sisarillemme”. Alkuperäinen ehdotus oli tosin muodossa ”äitillemme ja sisarillemme”. Sen takana oli vielä vaihtelevasti suomea osannut virolainen arkkipiispa Herman.⁷⁰

Kansallisarkiston PSHV:n kokoelma tarjoaa kallisarvoista materiaalia suomenkielisten jumalanpalvelus- ja oppikirjojen syntyvaiheiden ja julkaisujen tutkimukseen. Suomessa tämä tutkimuksenala on toistaiseksi vielä lähes lapsenkengissä. Lisäksi arkisto sisältää lähteitä henkilöhistorialliseen tutkimukseen. Suomennoskomitean jäseniltä (arkkipiispa Herman pois lukien) ei pääsääntöisesti ole säilynyt omia henkilöarkistoja. Julkaisuprosessien sivutuotteina syntyneet kirjeet ja puheenvuorot käännösten marginaaleissa valaisevat kunkin kääntäjän ajattelua ja toimintatapoja ja tarjoavat tutkimukselle viitteitä siitä, millaisena suomenkielinen julkaisutoiminta näyttäytyi aikalaisten silmin 1800–1900-lukujen vaihteen Suomessa.

⁷⁰ KA PSHVA kotelo 14.

Lähteet

Arkistot

Arkkipiispa Hermanin henkilöarkisto, Kuopio (AHHA)
 C.A. Gottlundin henkilöarkisto, Helsingin yliopiston arkisto
 Joensuun ortodoksisen seurakunnan arkisto, Kansallisarkisto Joensuu
 (KA JOSA)
 Pyhään Sergein ja Hermanin Veljeskunnan arkisto, Kansallisarkisto Joensuu
 (KA PSHVA)
 Suomen ortodoksisen arkkipiispan kanslian arkisto, Kuopio (SOAKA)
 Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkisto, Kuopio (SOKHA)
 Ленинградский Областной Государственный Архив в г. Выборге
 (LOGAV)
 Российский Государственный Исторический Архив, Санкт-Петербург
 (RGIA)
 Центральный Государственный Исторический Архив Санкт-Петербурга
 (TsGIA SPb)

Tiedonannot

Böök, Petri

- 2013 Pyhään Sergein ja Hermannin Veljeskunnan arkiston täydennys. Saatekirje
 21.1.2013. Pyhään Sergein ja Hermanin arkisto, Kansallisarkisto Joensuu.
 2017 VS: Kysymys Pyhien Sergein ja Hermanin Veljeskunnan arkiston siirrosta. –
 Sähköpostiviesti Maria Takala-Roszczenkolle. 1.9.2017.

Colliander, Sergius

- 2019 VS: PSHV:n arkisto. – Sähköpostiviesti Maria Takala-Roszczenkolle.
 14.8.2019.

Hirvonen, Sari

- 2019 VS: KA PSHV:n arkiston katsaus. – Sähköpostiviesti Maria Takala-
 Roszczenkolle 22.8.2019.

Lökschy, Lahja

- 2019 VS: PSHV:n arkisto. – Sähköpostiviesti Maria Takala-Roszczenkolle.
 28.5.2019.

Penttonen, Soili

- 2019 VS: PSHV:n arkisto. – Sähköpostiviesti Maria Takala-Roszczenkolle.
 13.8.2019.

Julkaisut

Rukous- ja hartaus-kirja Suomen Kreikkalaiskatoollisen seurakunnan perheille
1893 Sortavala. Pyhimmän Hallitsevaisen Synoodin kustannuksella.

Öinen juhlapalvelus eli Vigiliat II
1905 Jyväskylä. Pyhimmän Hallitsevaisen Synoodin kustannuksella.

Kirjallisuus

s.n.

1940 † Kirkollishallituksen sihteeri Yrjö Somer. † Rovasti Sergei Okulov. – Aamun Koitto 6–7. Toim. L. Kasanski. 21, 23.

Harri, Jopi

2001 Suomalainen kahdeksansävelmistö ja venäläinen traditio. Lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto.

Hirvoonen, Timo

2017 Suomenkielinen ennenpyhitettyjen lahjain liturgia – kirkkopoliitiikan pyöresteistä liturgiseksi liikehdinnäksi. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 118. Joensuu. Itä-Suomen yliopisto.

Husso, Katariina

2011 Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan. Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla. Helsinki. Suomen muinaismuistoyhdistys.

2017 Näkökulmia taide- ja kulttuurishistorialliseen sanastoon. Ortodoksisten kirkkoesineiden ja ikonien terminologian suomalaistamisesta 1930–80-luvuilla. – Ortodoksia 57. Toim. Maria Takala-Roszczenko, Pekka Metso, Ari Koponen, Mikael Sundkvist, Grant White. 96–120.

Kemppi, Hanna

2016 Kielletty kupoli, avattu alttari. Venäläisyyden häivyttäminen Suomen ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista 1918–1939. Helsinki. Suomen muinaismuistoyhdistys.

Lappalainen, Seija

2002 Kirkkomusiikki osana seurakunnallista työtä. – Ortodoksisuutta eilen ja tänään – Helsingin ortodoksinen seurakunta 1827–2002. Toim. Petri Piironen. Helsinki. 326–369.

Логачев, К.И.

- 1989 К истории перевода православных богослужебных книг на финский и шведский языки. – Из истории православия к северу и западу от Великого Новгорода. Ленинград. 167–184.

Merikoski, K.

- 1944 Sergei Okulov. Palanen Raja-Karjalan sivistyshistoriaa. Helsinki. Valistus.

Merras, Olavi

- 1985 Pyhittäjäisien perintö. Pyhain Sergein ja Hermanin Veljeskunta 1885–1985. Joensuu. PSVH.

Metsö, Pekka

- 2018 "Omasanainen ortodoksinen rukouskirja." Kreikkalaiskatolisen koulun hartauskirja (1938) synty ja sisältö. – Filosofina historiassa. Juhlakirja professori Matti Kotirannan täyttäessä 60 vuotta 9. marraskuuta 2018. Toim. Teuvo Laitila & Ilkka Huhta. Helsinki. Luther-Agricola Seura. 186–213.

Okulov, Sergei

- 1933 Suomen ortodoksisen kirkon tila 1800-luvulla. – Ortodoksia 1. Toim. Aleksanteri Ryttyläinen & Paavo Saarikoski. 3–30.

Piiroinen, Petri

- 1991 Ortodoksinen julkaisutoiminta 1780–1890. Joensuu. OKJ.

Saarikoski, Alervo

- 2002 Isäni Paavo Saarikoski. – Ortodoksisuutta eilen ja tänään – Helsingin ortodoksinen seurakunta 1827–2002. Toim. Petri Piiroinen. Helsinki. 411–428.
Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1918–1948
1948 Toim. Mikael Kasanko, Johannes Suhola, Aari Surakka. Kuopio.

Surakka, Aari

- 1941 Terveisiä Sortavalasta. (31.8.1941) – Aamun Koitto 34. 393–395.